

**UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI, CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE STUDII EUROPENE
ȘCOALA DOCTORALĂ „PARADIGMA EUROPEANĂ”**

TEZĂ DE DOCTORAT

REZUMAT

**ORIENTĂRI ȘI STRATEGII GEOPOLITICE ÎN LUMEA
MUSULMANĂ DUPĂ RĂZBOIUL RECE**

**ȘIISMUL IRAKIAN ÎN CONTEXT NAȚIONAL ȘI REGIONAL:
DINAMICI IDENTITARE, ACTIVISME POLITICE, CONTESTĂRI
MILITANTE**

**Conducător științific:
Prof. univ. dr. Vasile PUȘCAȘ**

**Doctorand:
Marius LAZĂR**

**Cluj-Napoca
Octombrie 2012**

CUPRINS

INTRODUCERE	p. 6
a) Structura cercetării	p. 7
b) Aprecieri asupra istoriografiei Irakului contemporan	p. 27
c) Metodologia și epistemologia relațiilor internaționale în Orientul Mijlociu – spre o abordare multidisciplinară	p. 32

PARTEA I: CONSTRUCȚIA IRAKULUI MODERN ȘI IMPOSIBILUL PROIECT NAȚIONAL SUPRACOMUNITAR

I. TRADIȚII ISTORICE ȘI STRUCTURI SOCIO-CULTURALE ÎN IRAKUL MODERN	p. 47
a) Teritoriile irakiene de la abbasizi la otomani	p. 47
b) Politica reformistă mamelucă și otomană în Irak	p. 51
c) De la autoritarismul hamidian la dictatura Junilor Turci	p. 58
d) Configurația etno-confesională în Irak	p. 62
e) Importanța problemei tribale în Irak și Orientul Mijlociu	p. 69
II. RELIGIE ȘI PUTERE ÎN ȘIISMUL DUODECIMAN	p. 80
a) Doctrina șiiită	p. 80
b) Construcția unei autorități teologice și sociale: ulemalele ca elită a comunității șiiite în perioada Ocultării	p. 85
c) <i>Hawza</i> și ierarhia șiiită	p. 89
III. FORMAREA ORIENTULUI MIJLOCIU MODERN ȘI A IRAKULUI	p. 96
a) Proiecția orientală a rivalităților inter-europene și începuturile modernității arabo-otomane	p. 96
b) Orientul Mijlociu în primul război mondial	p. 103
c) Teritoriile irakiene și Golful Persic în strategiile imperiale britanice	p. 110
d) Marea Britanie în Mesopotamia: ocupația militară și controversesele privind destinul Irakului	p. 114
e) Revoluția șiiită din 1920: emergența unui naționalism militant irakian	p. 119
f) Conferințele de pace și instaurarea sistemului mandatelor	p. 125
IV. NAȚIONALISM, COMUNITARISM, CLASE SOCIALE ȘI ILUZIILE MODERNIZĂRII ÎN PERIOADA HAȘEMITĂ	p. 130
a) „Emergența unui stat în umbra unui imperiu”: ordine etatistă instabilă, dezechilibre sociale și politice, dependență externă	p. 130
b) Dilemele și dificultățile asumării identității naționale	p. 136
c) Destructurarea sistemului monarhist și fractura inexorabilă dintre stat și societate	p. 140
d) Problema șiiită în perioada mandatului și a dinastiei hașemite	p. 144

PARTEA A II-A: STATUL LEVIATAN VS. ȘIISMUL MILITANT: PROVOCĂRILE SECURITARE NAȚIONALE ȘI REGIONALE ALE IRAKULUI REPUBLICAN

I. IRAK ȘI ȘIISMUL IRAKIAN ÎN CONTEXTUL „RĂZBOIULUI RECE ARAB”	p. 157
a) Ascensiunea naționalismului arab și transpunerea Războiului rece în Orientul Mijlociu	p. 157

b) Războiul rece interarab și fragmentarea ordinii regionale	p. 163
c) Irakul republican: dispariția „vechilor clase”, dezordini identitare și regrupări ideologice	p. 170
d) Problematika renașterii islamice contemporane. Clarificări conceptuale și aspecte istorice	p. 175
e) Emergența islamismului irakian șiiit: Muhammad Baqir al-Sadr și partidul <i>al-Da'wa</i>	p. 182
f) <i>Shiraziyyin</i> și Organizația Acțiunii Islamice: de la referință locală la activism transnațional	p. 193

II. ASCENSIUNEA PARTIDULUI BA'TH ȘI TRIPLA DIMENSIUNE

A REZISTENȚEI ȘIIITE	p. 203
a) Partidul Ba'th irakian între panarabism și <i>asabiyya</i>	p. 203
b) Ayatollahul Muhsin al-Hakim vs. puterea ba'thistă	p. 210
c) Reprimarea <i>al-Da'wa</i> și convertirea politică a manifestărilor șiiite	p. 217

III. ȘIIISMUL IRAKIAN SUB IMPACTUL REVOLUȚIEI IRANIENE

a) Iranul pre-revoluționar: șiiism, naționalism și modernitate	p. 223
b) Revoluția iraniană și proiectul unei noi ordini regionale islamice	p. 231
c) Între export revoluționar și interese naționale	p. 235
d) Limitele influenței iraniene în lumea musulmană	p. 241
e) Eșecul unei revoluții șiiite irakiene după model iranian	p. 246
f) Războiul Iran-Irak: autocrație „saddamistă”, discurs mobilizator ba'thist și naționalism șiiit	p. 255
g) Opțiunea iraniană în Irak: ideologia, structura și acțiunile Adunării Supreme a Revoluției Islamice în Irak	p. 265
h) Fragmentarea mișcării islamiste irakiene în deceniul nouă	p. 273

IV. CONFLICTUL DIN GOLF ȘI NOUA ORDINE GEOPOLITICĂ

ÎN ORIENTUL MIJLOCIU	p. 280
a) Războiul din 1991 și eșecul ultimei proiecții geopolitice externe irakiene	p. 281
b) Ambițiile și constrângerile unei <i>Pax Americana</i> în Orientul Mijlociu	p. 289
c) Reintegrarea regională a Iranului	p. 294
d) Arabia Saudită și monarhiile din Golf: provocări securitare și strategii divergente	p. 302
e) O nouă ordine regională arabă	p. 312
f) Irakul post-conflict, între embargo, re-tribalizare și discurs islamic	p. 325
g) Consecințele tragice ale speranțelor șiiite: reprimarea Intifadei din martie 1991	p. 335
h) Avatarurile opoziției irakiene din exil: spre o instrumentalizare americană	p. 341

PARTEA A III-A: RESURECȚIA ȘIIISMULUI ÎN IRAKUL POST-SADDAM

I. IRAK ÎN CENTRUL PROIECTULUI AMERICAN DE REFORMARE

A ORIENTULUI MIJLOCIU	p. 350
a) Evenimentul 11 septembrie și supremația viziunii neoconservatoare	p. 350
b) Imperativul remodelării Orientului Mijlociu	p. 352
c) Utopia democratizării lumii arabo-musulmane	p. 357
d) Schimbarea de regim în Irak: un proiect american excesiv ideologizat	p. 362

II. RIVALITĂȚILE PENTRU PUTERE ÎN *HAWZA*. ELITELE CLERICALE ȘIIITE ÎNTRE PIETISM ȘI ACTIVISM POLITIC

	p. 366
--	--------

- a) *Marja 'iyya* în Irak după Saddam. Fundamentele instituționale ale autorității ayatollahului al-Sistani în spațiul šiit _____ p. 366
- b) Majid al-Kho'i și eșecul unei posibile *marja 'iyya* proamericane _____ p. 374
- c) Muhammad Baqir al-Hakim: un šiism naționalist sau pro-iranian? _____ p. 378

III. MUQTADA AL-SADR ȘI MIȘCAREA SADRISTĂ: MILITANTISM ISLAMIC, NAȚIONALISM ȘI MILENARISM _____ p. 385

- a) O infrastructură umană și un discurs moștenite: rolul părintelui fondator Muhammad Sadiq al-Sadr _____ p. 385
- b) Disputarea moștenirii sadriste și emergența lui Muqtada al-Sadr _____ p. 390
- c) Structura și baza teritorială de acțiune a *Jama'at al-Sadr al-Thani* _____ p. 395
- d) O relație tensionată: Muqtada – Statele Unite _____ p. 397
- e) Rivalități hegemonice și conflicte teritoriale: insurecția sadristă în sudul Irakului _____ p. 402
- f) Bătălia pentru Najaf și eșecul opțiunii militare sadriste anti-*Hawza* _____ p. 409

IV. ȘIIȚII ÎN PROCESUL POLITIC IRAKIAN _____ p. 413

- a) O tranziție dificilă de la dictatură spre un sistem democratic _____ p. 413
- b) Legitimarea electorală a comunitarismului irakian post-Saddam _____ p. 417
- c) Primul guvern al-Maliki: complexa gestiune politică și securitară a Irakului _____ p. 424
- d) Petrol și federalism. Mizele economice și geopolitice ale proiectelor regionaliste šiite _____ p. 433
- e) Regimul Nuri al-Maliki la al doilea mandat: resurecția unui nou autocratism în manieră irakiană _____ p. 440

V. SUNNIȚI ȘI ȘIIȚI ÎN CONFLICTUL INTERSECTAR _____ p. 447

- a) Cauzele emergenței violenței sectare _____ p. 447
- b) Construcția unui radicalism sunnit anti-șiit _____ p. 451
- c) O ofensivă šiită (semi) clandestină împotriva sunniților _____ p. 464
- d) Distrugerea mausoleului din Samarra și explozia conflictului interconfesional _____ p. 468
- e) Securizarea Irakului și succesele contrainsurgenței generalului Petraeus _____ p. 474
- f) Limitele prezenței Iranului în Irak. Mitul geopolitic al „semilunii šiite” _____ p. 479
- g) Retragerea militară americană din Irak și decăderea influenței Statelor Unite _____ p. 488

CONCLUZII _____ p. 494

BIBLIOGRAFIE _____ p. 509

Cuvinte-cheie:

Irak, šiism, Orientul Mijlociu, Golful Persic, Islam, islamism, arabism, geopolitică, constructivism, Iran, Statele Unite, Ba'th, ayatollah, identitate, construcție națională, comunitarism, conflict sectar, autoritarism, tribalism, colonialism, Saddam Hussein, Războiul rece, Ali al-Sistani, Muqtada al-Sadr, Nuri al-Maliki, *asabiyya*, Najaf, Karbala, Bagdad, Basra

Rezumat

Ceea ce stă în centrul cercetării noastre este o reflecție și o analiză asupra evoluției šiismului irakian în raport cu procesele de construcție națională ale statului și cu interacțiunile acestuia față de mediul său geopolitic regional, unde identitățile confesionale reprezintă un element decisiv în configurarea comportamentelor statelor sau ale diferiților actori sub- sau supra-statali. Irakul a apărut, după primul război mondial, ca un produs al proiectelor geopolitice occidentale de partajare a teritoriilor arabe din fostul imperiu otoman. Ca și celelalte state nou create acum, Siria, Iordania, Liban, Palestina, el trebuie să parcurgă un complicat și dificil proces de *nation-building* și de construcție identitară prin care nu doar să se implementeze noile structuri instituționale și funcționalități etatiste pe care le presupune un stat modern ci și să construiască un spațiu comun de referință identitară, la scară națională. Ceea ce propune cercetarea noastră, ca subiect central de analiză, este tocmai evidențierea dificultății continue a acestei construcții naționale, care face ca Irakul să rămână permanent un stat cu slabă coeziune internă, rezultat al perpetuării unor dezechilibre la nivel de reprezentare politică, de prezervare a unui sistem patrimonial de gestiune a resurselor, de generalizare a violenței ca instrument de reglare a disensiunilor interne sau externe. Destinul său nu este singular în regiune: majoritatea statelor din Orientul Mijlociu au eșuat în sisteme autocratice, bazate pe susținerea economică a unei oligarhii dependentă de elitele la putere, și care își permanentizează dominarea prin intermediul unor sisteme de control și de represiune a populației și al oricăror competitori. Am ales cazul šiismului irakian pentru că el ilustrează, în mod foarte vizibil și cu impact la scară nu doar națională ci și regională, dinamica proceselor de transformare identitară, socială, politică, ideologică, ale unei comunități din Orientul Mijlociu, definite confesional, dar care încearcă să aproprieze și să se acomodeze cu noile mutații produse de emergența statelor naționale și a necesității de a-și regândi propriul statut în raport cu noi repere aduse de modernitate. Într-o foarte mare măsură, problema centrală a istoriei contemporane a Orientului Mijlociu (ca și a Asiei Centrale) este aceea a identităților; atașamentele la multiplele referințe identitare (confesionale, etnice, tribale, etatiste, supranaționale) s-au dovedit adesea conflictuale, fie în interiorul statelor naționale, fie într-o proiecție trans-națională, condiționând, de-a lungul deceniilor, o bună parte din crizele și violențele atât de recurente în regiune.

Ceea ce definește în mod esențial, vreme de secole, teritoriile irakiene este complexitatea structurii lor comunitare și multiplele identități construite la nivelul populației, unde se amestecă apartenențe sectare, tribale, etnice, regionale, chiar de cartier - în mediile urbane. În linii generale, situația în Irakul contemporan, din punct de vedere etnic, se prezintă astfel: majoritatea populației este arabă (75 % - 80 %); urmează apoi comunitatea kurdă (15 % - 20 %) și restul de aproximativ 5 % este format din celelalte minorități: turkmeni, iranieni, circasieni, armeni, etc. În ceea ce privește configurația confesională, ea se caracterizează printr-o predominanță a comunității šiite (60 % - 65

%) deși sunniții (32 % -37 %) au fost, din epoca otomană până în 2003, cei care au controlat politic și administrativ teritoriul irakian. În sfârșit, există și un procent redus de populație creștină (3 %), reprezentat de o multitudine de biserici pre- și post-calcedoniene.

Șiiții duodecimani reprezintă aproximativ 12 % (140 milioane de adepți) din populația musulmană și populează un areal ce se întinde din Liban până în India și Asia Centrală. Ei sunt majoritari în Iran (90-95 %), Azerbaijan (85 %), Irak (65 %) și constituie principala comunitate în interiorul populației musulmane din Liban (45 % din totalul populației libaneze). Peste 70 % din populația riverană Golfului este șiiță deși ea este răspândită – cu excepția Iranului și, recent, a Irakului, în țări cu conducere politică sunnită unde ea are adesea un statut secundar, fiind adesea supusă presiunilor și discriminărilor. Astfel, în Arabia Saudită, șiiții constituie aproximativ 10-15 % din populație dar ei se găsesc chiar în provincia petrolieră Hassa; în Kuweit sunt în procent de 25-30 %, în Qatar de 20 %. Totuși, Bahrein este cel care are o situație particulară, cu 75 % din populația sa șiiță, predominant rurală, aflată sub o putere sunnită, citadină. Importante minorități șiițe se întâlnesc de asemenea în Pakistan (20 %), Afganistan (19 %), India.

În Orientul Mijlociu contemporan, în special Iran, Irak, Liban, šiismul nu desemnează doar un atașament al unei părți a populației față de o referință identitară confesională ci el se reifică sub forma unei structuri active în câmpul politic, social, economic, securitar, chiar militar, devine un agent ce intervine în procesele de construcție, de gestionare sau, dimpotrivă, de contestare a ordinii etatiste. Este aici una din caracteristicile structurale majore ale Orientului Mijlociu (și ale Asiei Centrale, deopotrivă, sau ale continentului african): perpetuarea comunitarismelor confesionale, etnice, tribale, pe care statul modern nu a reușit să le dizolve; dimpotrivă, ele nu doar că persistă în paralel cu statul dar îi și parazitează o funcționare pe criterii instituționale și chiar ajung să i se substituie. Șiismul irakian este deci o categorie, deopotrivă sociologică, religioasă, culturală, ideologică, care intervine, prin multiplele sale instanțe și reprezentanți (populația ca atare, lideri clericali, politici, comunitari, partide, mișcări) ca agent activ în câmpul vieții politice și publice irakiene sau la nivelul interacțiunilor internaționale.

Cercetarea noastră s-a desfășurat permanent într-o triplă dimensiune analitică, corespunzând la trei nivele spațiale de abordare: cea a contextului regional sau internațional, cu multiplele sale influențe și condiționări, cea națională, prezentând aspectele definiții ale regimurilor irakiene și ale politicilor interne lor și externe și, în sfârșit, analizarea efectivă a problematicii šiismului irakian ca atare. Între toate aceste trei mari nivele de proiecție geopolitică există o permanentă interconținere și schimbările ce survin în interiorul fiecăruia generează efecte asupra celorlalte, într-un feed-back permanent. Astfel, dacă ceea ce constituie nucleul central al cercetării este fenomenologia šiismului irakian, ea este permanent contextualizată în cadrul mai general al evenimentelor politice interne din Irak și al multiplelor dinamici geopolitice din zona Golfului Persic și a Orientului Mijlociu în general. Șiismul irakian exemplifică un fenomen extrem de caracteristic pentru spațiul Orientului Mijlociu contemporan, profunza imbricare și condiționare reciprocă dintre politica internă și externă a statelor de aici și traiectoriile particulare pe care le capătă aici elementele fundamentale ale științei politice clasice: putere, stat, societate, elite.

Demersul a încercat să țină cont de complexitatea temei abordate și s-a atașat de o perspectivă metodologică multidisciplinară, în care narațiunea istorică este aprofundată prin integrarea sa în ansamblul diferitelor modalități specializate de a lectura și înțelege fenomenele politice din Irak și Orientul Mijlociu. În maniere diferite, cadrele conceptuale și principiile explicative ale fiecăreia dintre marile direcții de analiză din domeniul relațiilor internaționale și al studiilor orientale se regăsesc aici, cu o atenție aparte acordată felului în care constructivismul și

analiza geopolitică par a fi mult mai maleabile și pertinente în surprinderea aspectelor specifice ale temei cercetate.

a) Prima parte (*Construcția Irakului modern și imposibilul proiect național supracomunitar*) urmărește complexul proces de *nation-building* al Irakului, între 1914-1958, aflat sub o tutelă britanică, nedorită dar persistentă, și care a eșuat a clădi un stat în consonanță cu modelele europene și înzestrat cu o reprezentativitate politică și o gestiune a puterii care să nu fie dependentă de interesele particulare ale diferitelor instanțe comunitare irakiene. Formarea Irakului contemporan rezultă din suprapunerea intereselor coloniale europene cu emergența naționalismului arab care, ambele, la începutul secolului XX, își proiectează propriile reprezentări asupra destinului provinciilor arabe ale imperiului otoman. Dar noul stat va întâlni o serie de dificultăți în a clădi o coerență și funcționalitate etatistă pe un fond social extrem de eterogen și anarhic. Structura comunitară a societății irakiene era multiplu partajată, pe criterii confesionale (sunniți, șiiți, creștini, evrei), etnice (arabi, kurzi, persani, turkmeni) și mai ales caracterizată de existența unui mare număr de populații rurale atașate de identitățile și comportamentele tribale. Ocupând Mesopotamia, în 1914, pe fondul războiului cu imperiul otoman, autoritățile britanice au trebuit să mediteze la formula cea mai pragmatică și avantajoasă pentru a integra tot acest ansamblu cu o entropie largă, format din grupuri social-identitare nu doar autoreferențiale dar mai ales cu o istorie seculară de rivalități și tensiuni, într-o structură etatistă funcțională. Opțiunea aleasă ținea cont nu de interesele posibile ale populației irakiene ci mai degrabă de dorința britanică de a clădi aici un stat care să reprezinte interesele Londrei și ale cărei elite să fie dependente de autoritatea britanică. În implementarea acestui model, soluțiile erau relativ limitate: strategii britanici care trasează acum destinul politic și instituțional al noului stat au trebuit să selecteze din grupurile și persoanele cu autoritate și experiență ce nu contestau, cel puțin în fapt, legitimitatea mandatului britanic și pretențiile Londrei de a fi agentul tutelar ce gestionează construcția noului stat irakian.

Preferința britanică, ce va fi stabilită definitiv la conferința de la Cairo, din 1921, a mers, pe de o parte, înspre persoana lui Faysal, fiul șerifului Hussein, din Mecca; din nevoia de a asigura o cât mai rapidă reluare a funcționalității statului, și de implementarea noilor instituții, autoritățile britanice din Irak vor face apel la o bună parte din vechile cadre și elite din perioada otomană. Cum acestea erau în majoritatea de origine sunnită, cum Faysal însuși, și anturajul său recrutat din membrii fostelor mișcări naționalist-arabe, erau, la fel, sunniți, se ajunge ca primele structuri politice irakiene care sunt implementate de britanici să capete o nuanțată coloratură confesională. Instalate la putere, ele vor fi tentate să se perenizeze, inclusiv într-un sistem politic irakian în principiu bazat pe alegeri parlamentare și pe guverne ce reprezintă expresia unor forțe politice la dimensiune națională. În acest fel, construcția națională și statală irakiană va perpetua o dimensiune sectară (și, într-o anumită măsură, și arabă, căci referința identitară oficială va fi întotdeauna cea de arabitate, excluzând pretențiile kurde la recunoașterea unui caracter dual al naționalității în stat), ce rezultă nu atât dintr-o strategie premeditată ci este un rezultat obiectiv al perpetuării unor rețele de solidaritate deja prezente în câmpul instituțiilor etatiste, încă de la începutul statului, ce recrutează cu predilecție din rândul celor care împart aceleași identități confesionale, tribale, regionale, etc. În acest fel, comunitatea șiită irakiană, care reprezintă peste 60 % din populație, și-a văzut, încă de la începuturile mandatului britanic, mult mai reduse capacitățile și opțiunile de a participa la viața politică și în instituțiile de stat.

Mandatul britanic a instalat în Irak un sistem politico-social de tip modern, dar fondul asupra căruia el era chemat să acționeze a rămas în mare parte tributar tradiției proprii și mai ales unor mentalități încă insuficient pregătite pentru a funcționa rapid într-o astfel de nouă structură. Eșecul

unei construcții etatiste coerente și stabile în Irak se datorează, într-o măsură importantă, persistenței unei viziuni autohtone despre ce înseamnă a deține puterea și de a o utiliza. Excluderea actorilor și iți de la funcțiile decizionale importante începe încă de la formarea statului; chiar dacă în perioada monarhiei va exista o anumită participare politică șiită, ea este cu mult sub nivelul reprezentat de ponderea populației șiite în societatea irakiană. În mare parte, această elită prezentă la putere este formată din marii proprietari de terenuri sau din diferiți lideri tribali, a căror fidelitate este acaparată prin atribuirea de funcții politice sau economice sau acordarea de diferite privilegii, de către monarhii hașemiți sau guvernele aflate la putere. În fapt, regimurile de acum încearcă să-și acopere evidentul caracter sectar al statului, bazat pe promovarea elementelor sunnite, vehiculând o serie de ideologii arabe, în ideea creării unei abstracte identități generice care să atenueze glisajul confesional din cadrul societății. Dar conceptul unei societăți egalitare, specific culturii politice occidentale, bazate pe categoria de cetățenie și de drepturi universale, are puțină aplicabilitate într-o tradiție în care primează *asabiyya* (fidelitatea față de cercul de solidaritate proxim la care participă individul și în raport cu care își construiește identitatea specifică) iar raporturile în interiorul comunității se pun mai ales în termeni de dominare/supunere și de deținere exclusivă a puterii. Persistența cu care elitele politice irakiene au promovat un sistem care privilegia pe sunniți a produs o fractură confesională în cadrul societății irakiene și a forțat cele două comunități să-și gândească raporturile în termeni de concurență și rivalitate pentru putere. Poziția șiiților, la începuturile statului irakian, era șubrețită și de faptul că nu dețineau o tradiție a participării politice și nici elite în acest sens. Elita tradițională a comunității, clerul din orașele sfinte, își asuma un leadership religios dar nu și politic și chiar jihad-ul din 1920 fusese dus în numele unor principii religioase de interpretare a teritoriului irakian. Liderii politici șiiți apăruți în timpul monarhiei aveau puțină reprezentativitate populară iar identitatea lor comunitară era mult atenuată în favoarea intereselor personale sau ale propriilor clienți.

Comunitatea șiită din Irak nu este un bloc omogen ci cunoaște, în rezonanță cu specificul zonei, o serie de fragmentări doctrinare, familiale, tribale, economice, de atitudine politică, etc. Până la jumătatea secolului XX, șiismul irakian era reprezentat de trei mari structuri: clasa clericilor, care populau mai ales academiile teologice din centrele sfinte; o elită comunitară și economică, formată din grupul șeicilor (lideri tribali) și clasa comercianților și a marilor proprietari de pământuri, din care o parte gravita destul de strâns în jurul centrelor sfinte, ale căror interese le promovau și cărora le asigurau susținerea financiară, prin intermediul taxelor și donațiilor religioase, și marea masă a populației șiite, stabilită mai ales în mediul rural, și care se ocupa cu agricultura. Evident, obligat cel mai adesea să existe în interiorul unor entități politice sunnite, șiismul a fost nevoit, pentru a supraviețui, să își modereze ambițiile politice și să pună accentul mai degrabă pe conservarea culturală și doctrinară a temelor sale. Este și cazul șiismului irakian în îndelungata sa istorie în interiorul imperiului otoman. Chiar dacă regiunile șiite din sud, mai ales orașele sfinte, s-au bucurat de o relativă libertate în perioada stăpânirii otomane, aceasta decurgea și din faptul că elita teologică de aici nu era antrenată în diferite ambiții politice. Najaf și Karbala se defineau în primul rând ca centre teologice principale și teritorii sacre înspre care convergea întreg spațiul șiit. Academiile teologice de aici s-au caracterizat ca centre prin excelență ale unui „șiism internațional”, întreținând un intens schimb cultural, educațional, economic, uman, cu restul regiunilor șiite (Iran în primul rând, Liban, zona Gofului, Azerbaijan, Pakistan, India, etc), instituie o adevărată supremație a *marja'yya* din *Atabat* și *Hawza* irakiene emană o influență decisivă asupra întregului spațiu șiit. Aceasta a conferit o identitate aparte acestor orașe, neproblematică în cadrul unui imperiu otoman el însuși cosmopolit, dar care se va înfrunța, din momentul formării Irakului independent, cu presiunile unui mediu politic pentru care reperul devenise acum asumarea

unei identități naționale cu referențialitate arabă. Suspiciunile care au înconjurat permanent loialitatea „irakiană” a șiiților își are originea tocmai în noua ideologie naționalist-arabă care fundamentează noul stat, vehiculată îndeosebi de elemente sunnite care acaparează puterea, și pentru care caracterul „străin” al elitelor religioase șiite devine acum un argument pentru a exclude eventuala lor participare la putere. Totuși, dimensiunea naționalistă a unor ulemale devine vizibilă în momentul instaurării noului stat irakian, în 1920, când o parte dintre mujtahizii din orașele sfinte vor iniția revolta anti-britanică și vor vehicula concepte politice moderniste, în grilă islamică, dar care validează noțiunile clasice de independență națională, sistem democratic, etc. Încă din 1924, odată cu proclamarea Legii cetățeniei, continuând cu politicile discriminatorii ba’thiste, realitatea că o mare parte din înaltul cler era format îndeosebi din iranieni, a motivat proiectele de restricționare a instituțiilor tradiționale șiite, considerate ca având un caracter „anti-național” sau chiar subversiv. Această glisare se produce în chiar interiorul clerului ca atare, unde, tendința clasică „internaționalistă” este însoțită de emergența unui sentiment crescând al unei identități irakiene sau arabe.

Raporturile de putere în cadrul clasei clericilor depind esențial de prestigiul teologic, principalul factor de influență asupra comunității șiite. Sistemul șiit osulit se bazează pe ideea unei fidelități integrale a credinciosului față de învățăturile (religioase, comportamentale, juridice, chiar politice) promovate de unul dintre marii ayatollahi, pe care el îl ia drept „sursă” (*marja’* - pl. *maraji’*). *Marja’*, în virtutea calităților sale eminente și a prestigiului teologic, este conceput ca singurul în măsură să ia decizii corecte, în conformitate cu învățăturile Islamului și ale Imamilor, față de diferitele aspecte care privesc viața credinciosului. Aceasta face ca marii clerici să ajungă să dețină o putere imensă, fie simbolică, fie explicită, asupra comunității, și din acest motiv instituția *marja’iyya* a fost văzută de majoritatea liderilor Irakului modern drept o permanentă amenințare la dorința lor de acaparare integrală a întregului câmp al manifestărilor comunitare irakiene.

Ca urmare, una dintre crizele recurente care au traversat istoria contemporană a Irakului este cea a raporturilor dintre puterile politice și aspirațiile șiite în raport cu ponderea reprezentării lor la nivel decizional. Imperiul otoman era o structură politică bazată pe vechiul model oriental al guvernării unor comunități identificate în primul rând confesional și nu național. Conceptele de națiune și naționalism își fac apariția în Orient abia din a doua jumătate a secolului XIX, odată cu creșterea influenței politice și culturale europene și a mișcărilor proprii de emancipare națională din Europa. Dar formarea Irakului, ca și a celorlalte noi state arabe din Orientul Mijlociu, a fost mai degrabă un act colonial și mai puțin expresia efectivă a unui naționalism irakian autohton. În afara elitelor naționaliste sunnite, recrutate în parte din rândul ofițerilor irakieni aflați în fosta armată otomană (și grupați în mai multe mișcări secrete, ce-și vor direcționa mai apoi fidelitatea față de noul suveran hașemit al Irakului, al-Faysal), cealaltă manifestare coerentă a conștiinței naționale irakiene era reprezentată tocmai de opoziția mediilor clericale șiite, a căror revoltă anti-britanică fusese dusă în numele independenței unui spațiu irakian încă nestructurat ca nouă identitate statală dar intuit ca atare. Formarea statului irakian a forțat deci comunitatea șiită să intre în logica unei identități naționale și să-și regândească statutul din perspectiva raporturilor pe care este obligată acum să le întrețină cu celelalte comunități. Ceea ce se numește „problema irakiană” se datorează tocmai eșecului creării unui sentiment de coeziune între cele trei mari comunități etno-religioase care sunt acum cuprinse în carcasa statului irakian (șiiti, sunniți, kurzi) și de transcendere efectivă a segregărilor din cadrul societății.

b) A doua parte (*Statul Leviatan vs. șiismul militant: provocările securitare naționale și regionale ale Irakului republican*) urmărește schimbările produse de instaurarea regimurilor

republicane în Irak, și felul cum ele, împreună cu întregul context regional, au contribuit la emergența crescândă a unor activisme în interiorul comunității šiite, care încearcă să ofere o replică la autoritarismele crescânde ale elitelor la putere. Lovitura de stat militară din 1958, ce duce la căderea monarhiei hașemite și la proclamarea republicii, se înscrie în valul regional al contestărilor la adresa vechii ordini politice coloniale, al persistenței unor regimuri considerate ca dependente excesiv de puterile occidentale și mai ales lipsite de legitimitate populară. Noul mit mobilizator al deceniilor cinci-șase este cel al naționalismului arab, resuscitat acum mai degrabă într-o dimensiune politică și militantă, înglobând ideologic temele doctrinare dezvoltate de teoreticienii clasici, în perioada interbelică, dar depășind coloratura mult prea filosofică a tezelor acestora. Arabism și naționalism devin nu doar vectori identitari ci și motivează un activism revoluționar, anti-colonialist, cu vocație regeneratoare atât asupra statului cât și a conștiințelor individuale.

Ca urmare, intrarea Irakului în logica aceluiași proces revoluționar a fost inevitabilă. Lipsa de legitimitate și susținere populară a regimului monarhist facilitează lovitura de stat, din iulie 1958, realizată de un grup de militari naționaliști conduși de generalul Qassem și sprijiniți de forțele nasseriene și ba'thiste. Proclamarea republicii scoate Irakul din blocul țărilor aliate blocului occidental și lasă impresia că se va alătura proiectului de uniune pan-arabă, început între Siria și Egipt. În realitate, rivalitățile personale dintre Nasser și Qassem, dublate de propriile ambiții de lider regional al Irakului și de aprehensiunea în a se lăsa antrenat într-o structură ambiguă, în siajul Egiptului, au făcut să eșueze proiectele de uniune, deși ele sunt resuscitate regulat, la nivelul discursurilor oficiale.

Răsturnarea vechii ordini monarhice, în momentul revoluției din 1958, sprijinul pe care Partidul Comunist Irakian, dominat în epocă de šiiti, îl acordă în primii doi ani ai noii republici, adoptarea unor reforme și programe sociale care au adus beneficii în primul rând mediilor defavorizate šiite, au oferit iluzia că în sfârșit, membri ai comunității šiite pot accede la guvernare și că interesele šiitilor vor fi luate în considerare. Dar procesul revoluționar irakian a dus, ca și în alte țări arabe, la apariția unui nou actor politic, armata, din rândul căreia se vor recruta acum noii lideri. În măsura în care corpul ofițerilor era aproape exclusiv format din sunniți, raporturile de forță în cadrul societății irakiene rămân în continuare dezechilibrate în favoarea minorității sunnite, din rândul căreia sunt promovate cadrele de conducere și administrare, cel mai adesea în virtutea diferitelor rețele de solidaritate regionale, tribale, familiale, etc. Eșecul socialismului președintelui Qassem de a construi o societate irakiană pe principiile egalitare se bazează și pe opoziția pe care structurile sunnite o manifestă față de ideea unei emancipări politice šiite, ceea ce ar fi condus la pierderea unei părți importante din privilegiile deținute. Este momentul în care apare mișcarea islamistă šiită (*al-Da'wa, Munazzamat al-'Amal al-Islami*), care își propune atât prezervarea valorilor šiite în fața modernității și a noilor ideologii laice, cât și efectiv un program de acțiune politică, vizând instalarea unei guvernări în conformitate cu principiile Islamului. Ca toate mișcările islamiste apărute acum în lumea musulmană, islamismul šiit irakian are la început mai degrabă o proiecție spațială la scară transnațională și realizează o lectură a realității în cadrul și cu aparatul conceptual al teologiei. Ideologi precum ayatollahul Muhammad Baqir al-Sadr sunt interesați de renașterea principiilor islamice și de construirea unei utopice societăți musulmane în care să guverneze *Shari'a*. Abia odată cu instalarea autoritarismului celor doi președinți Arif, între 1963-1968, partidul *al-Da'wa* începe să-și „naționalizeze” discursul și strategiile de acțiune, făcând treptat ca problema generică a resurecției šiismului să fie legată de cea a emancipării comunității šiite irakiene.

Deceniul șase este marcat, structural, de multiple rivalități în interiorul ansamblului țărilor arabe, ceea ce a și făcut pe Malcolm Kerr să utilizeze, pentru a defini contextul politic regional,

termenul de „război rece interarab”. Tensiunile sunt deopotrivă ideologice (referința naționalist arabă vs. referința tradițională, islamică), politice (sisteme republicane vs. monarhii conservatoare) sau de opțiuni în raport cu blocurile războiului rece. Regimurile republicane se apropie, în grade diferite, de URSS și țările comuniste, cu care întrețin colaborări crescânde la nivel economic și militar, îndeosebi. Fragmentarea se transferă însă inclusiv în interiorul grupului republican, unde tradiționalele rivalități între state și ambițiile hegemonice ale fiecăreia (Egipt, Siria, Irak) se dublează cu spargerea mișcării naționaliste arabe, în cei doi mari poli, nasserismul și ba’thismul, acesta din urmă fracturându-se, la rândul său, în cele două comandamente „regionale”, cel sirian și irakian, între care nu va întârzia să se instituie o rivalitate tenace. În sfârșit, aceste multiple schisme se proiectează și la nivelul stabilității interne a statelor, polarizând diferitele grupuri ce se revendică ideologic de la diferitele facțiuni ce se înfruntă în interiorul mișcărilor naționaliste arabe dar, în fapt, fiind cel mai adesea mobilizate de tentația de a obține un control exclusiv al puterii. Irakul este traversat astfel de o acerbă rivalitate între grupul naționalist centrat în jurul lui Qassem, la care se adaugă și sprijinul importantei mișcări comuniste, și grupul ba’thist, format din laici, care reușește să atragă o parte din foștii parteneri militari ai *Zaim*-ului, conduși de frații Arif. Noua revoluție, din 1963, instaurează un nou regim în care elitele sunt atât militari cât și civili, dar care prezervă aceeași preferință de selecție din rândul rețelelor de solidaritate provenite din diferite regiuni sunnite. Încă o dată, viața politică este marcată de autoritarism și control securitar crescând, mai ales pe fondul rupturii rapide dintre grupul Arif, care se apropie de Egipt, și Ba’th, scos de la putere și obligat, încă o dată, să-și minimalizeze așteptările. Este perioada în care, ca și în cazul ramurii sale siriene, în partid se produc o serie de epurări și de schimbare a vechilor elite, în bună parte šiite. Rivalitățile, adesea feroce, între diferitele facțiuni din partid, se termină prin ascensiunea definitivă a clanului „tikriților”, condus de Ahmed Hassan al-Bakr și nepotul său, Saddam Hussein.

Din momentul în care partidul Ba’th ajunge la conducere, în 1968, orice ambiție politică šiită de participare la putere în numele intereselor comunității este exclusă. Deși se revendică de la o doctrină panarabă, Ba’th reprezintă tot un avatar al aplicării tribalismului în politică și al persistenței unei viziuni patrimonialiste asupra instituțiilor statului. Ba’th de după 1968 este centrat în jurul unui nucleu format din membri uniți prin solidaritatea conferită de trecutul comun în cadrul partidului, de legăturile de rudenie, apartenența la același zonă tribală și identitatea sunnită. Învățând din lecțiile anterioare ale istoriei irakiene, și mai ales chiar ale recente republici, ei sunt convinși că singura modalitate eficientă de păstrare a puterii e, pe de o parte, captarea adeziunii unei cât mai mari părți din populație, pe de alta eliminarea oricărui posibil competitor. Este ceea ce va caracteriza politica ba’thistă, mai ales în deceniul șapte. Lecturând peisajul social irakian în această perspectivă exclusivistă a puterii, liderii ba’thiști văd în instituțiile religioase și comunitare šiite un concurent la hegemonia lor absolută.

Există acum cinci mari teme de conflict: 1) prima este politică, bazată pe blocarea oricărui proiect politic propriu al comunității šiite; este permisă cel mult o participare parțială, în limitele impuse de puterea ba’thistă, și care are un caracter formal, nedecizional; 2) conflictul economic, între tendința etatistă a Bagdadului și clasele comerciale šiite. După reforma agrară din 1959, care a dezintegrat clasa proprietarilor agricoli, naționalizările din 1964, 1970, 1977, au afectat elitele comerciale și industriale šiite, ducând la dispariția clasei medii, care, în parte, va fi deportată în Iran, se va converti înspre activități intelectuale sau va lua calea exilului; 3) ruptura culturală, între discursul ba’thist, care pune accentul pe identitatea națională sau pe caracterul arab, și valorile vehiculate de liderii šiiti, care sunt prin excelență religioase; mai mult, instituțiile clericale sunt puternic restricționate, văzându-se în ele un rival în acapararea totală a fidelității populației; 4) problema drepturilor publice ale populației šiite, care adesea este discriminată și chiar supusă

represaliilor tocmai datorită alterității confesionale (deportarea masivă a știților, sub acuzația că sunt subiecți „iranieni” și nu irakieni); 5) politica de secularizare, care nu doar că afectează influența socială a discursului religios știit dar și a distrus sistemul de control de care beneficia clerul în administrarea raporturilor sale cu credincioșii (justiție, educație, colectarea taxelor religioase, dispariția claselor medii știite care asigurau susținerea financiară a programelor *Hawza*, etc.).

Politicile restrictive ba'thiste împotriva instanțelor tradiționale ale comunității știite lasă ca acum singur actor organizat și dispus la o reacție de contestare, mișcarea islamistă. Încă din anii '60, partidul știit *al-Da'wa* își sporise influența mai ales în rândul populației urbane, proletariat și intelectuali. În deceniul șapte, opoziția islamistă va sta în spatele mai multor mișcări de protest, cu ocazia marilor mobilizări populare din ritualurile de pelerinaj știite. Reprimarea violentă a acestora și a grupărilor islamiste anunță instalarea unui sistem totalitar, care nu ezită să recurgă la represiuni în masă pentru a-și apăra privilegiile. Raporturile dintre instituția clericală, pietiști și militanți, și puterea ba'thistă devin acum radical antagonice. Pentru *Hawza*, problema se pune în termeni de supraviețuire și de păstrare măcar a instituției ca atare, nicidecum de asumare a unor ambiții politice: este linia tradițională a marilor *maraji'*, precum ayatollahul al-Kho'i.

Succesul revoluției iraniene oferă încă o dată iluzia posibilității unei acaparări a puterii, prin mari mobilizări de mase, dar un astfel de scenariu eșuează. Ayatollahul Muhammad Baqir al-Sadr, liderul rezistenței știite irakiene, este executat, mișcarea islamistă este încă o dată supusă represaliilor, iar în fața apelurilor de destabilizare adresate de Khomeyni populației știite irakiene, Irakul ia decizia începerii unui război cu Iranul. Conflictul irano-irakian a afectat diferențiat destinul știților irakieni. Cei rămași în țară vor alege să-și asume mai degrabă identitatea irakiană decât cea confesională și vor da dovadă de un puternic patriotism, chiar dacă aversiunea față de regimul ba'thist a rămas neschimbată. Aceasta a reprezentat și un succes al intensei acțiuni de propagandă irakiene, care pune toate resursele posibile în favoarea suscitării unei fidelități a populației față de teritoriul țării, mijloc prin care de fapt puterea ba'thistă își păstrează poziția. Pe de altă parte, războiul a dat și ocazia unei mobilizări sporite a grupărilor de opoziție știite din exil, care-și mută în mare parte centralele și resursele în Iran, participând alături de acesta la efortul de luptă, în ideea unei posibile răsturnări de regim în Irak și a acaparării puterii. Adunarea Supremă a Revoluției Islamice în Irak (ASRII), *al-Da'wa*, Organizația Acțiunii Islamice și alte mișcări militante dezvoltă acum o întreagă infrastructură politică, culturală, militară, doctrinară, prelude la viitoarea exercitare sperată a guvernării după doborârea regimului ba'thist.

Pentru Iran însă, opoziția știită este mai degrabă un instrument în cadrul politicilor sale irakiene iar declarațiile de independență și naționalismul afișat de unii militanți irakieni nu sunt întotdeauna pe placul liderilor de la Teheran. De altfel, sfârșitul războiului, moartea lui Khomeyni, adoptarea unei strategii care renunță la principiul exportului revoluționar în favoarea intereselor naționale, face ca susținerea iraniană adusă opoziției știite să scadă. Cu excepția ASRII, o mare parte din grupări își vor muta centralele în alte capitale, îndeosebi în Europa, unde libertatea de exprimare și numărul crescând de refugiați irakieni le permite o mult mai eficientă activitate propagandistică și de recrutare.

Invadarea Kuweitului și războiul din Golf deschide o nouă etapă în istoria Irakului și a mobilizărilor știite. În primul rând, criza kuweitiană a permis Statelor Unite să devină principalul factor extern de influență asupra scenei geopolitice din Orientul Mijlociu, mai ales în zona Golfului Persic și în asumarea gestiunii problemei palestiniene. Irakul și Iranul sunt supuși unei politici de dublă îndiguire, care urmărește limitarea acțiunilor lor autonome în regiune în defavoarea intereselor Statelor Unite. Irakul este cel mai afectat, în măsura în care distrugerilor provocate de război li se adaugă acum embargoul internațional. Pentru puterea de la Bagdad, problema nu se mai

pune în termeni de supremație regională, ca în anii anteriori, ci de supraviețuire. Restricțiile internaționale nu au făcut, în fapt, decât să întărească și mai mult politica autoritară a lui Saddam, care este acum dispus la orice strategie pentru a-și conserva puterea. Este ceea ce a demonstrat și reprimarea violentă a revoltelor šiită și kurdă, în martie 1991, care au reprezentat probabil cea mai puternică amenințare internă la adresa regimului ba'thist de la instalarea sa. Pentru a compensa lipsa de autoritate instituțională și a partidului în zonele šiite din sud, Saddam recurge la o nouă strategie de acaparare a fidelității unor clienți, care să servească drept agenți ai puterii în cadrul comunităților šiite dar și a populației irakiene în ansamblu. Este vorba de liderii tribali, cărora li se acordă o serie de privilegii, conferindu-li-se de acum sarcina menținerii unei ordini locale în numele statului. Această „retribalizare” a Irakului se însoțește de promovarea unui discurs și politici religioase islamice, în manieră sunnită, chiar wahhabită, ultimă resursă ideologică a regimului înspre captarea atașamentului unei populații irakiene epuizate. Aceasta nu înseamnă și o liberalizare a atitudinilor față de elita šiită și reperele culturale ale comunității šiite: *Hawza* continuă să fie restricționată, iar un ultim mare oponent vizibil din rândul clerului, ayatollahul Muhammad Sadiq al-Sadr, este și el executat în 1999.

c) A treia parte (*Resurecția šiismului în Irakul post-Saddam*), bazată pe o analiză a resurecției šiismului în perioada post-Saddam, are un nuanțat caracter analitic, urmărind o aplicare a metodologiei geopoliticii practice în studierea diferitelor tipuri de rivalități și conflicte ce traversează Irakul și se reflectă la scară regională, activând noi alinieri și atitudini centrate pe rivalitatea sunnism-șiism. Căderea regimului Saddam, în urma campaniei militare propusă și coordonată de Statele Unite împreună cu câțiva aliați simbolici, lasă loc, pentru a doua oară în istoria Irakului, unui proces de *nation-building*, imaginat de ideologii neoconservatori americani, dar a cărui aplicare este extrem de dificilă într-un Irak distrus de conflicte, de embargo, de emergența unei violențe generalizate, care blochează vreme de câțiva ani orice încercare coerentă de implementare a unei ordini funcționare la nivelul instituțiilor și serviciilor. Ironie a istoriei, dacă în 1920, britanicii au ales să se sprijine pe elitele sunnite, punând astfel premisele unei comunitarizări a puterii, în 2003, trupele americane au adus cu ele pe foștii opozanți šiiti și kurzi din exil, instalați în noile poziții publice tot în consonanță cu o logică ce ține seama de partiții demografice a comunităților etnice și confesionale (*muhasasa*). Încă o dată, destinul noului Irak va sucomba în fața incapacității de a imagina o formulă politică ce să pună între paranteze identitățile particulare ale grupurilor ce compun societatea irakiană. Dimpotrivă, Irakul post-Saddam a cunoscut cea mai violentă instrumentalizare a diferențelor sectare, reflectând paroxistic un curent ce traversează deja de câteva decenii, după revoluția iraniană, lumea musulmană, acela al sporirii tensiunilor geopolitice dintre sunnism și šiism. Islamizarea referințelor identitare, la scara întregului spațiu musulman, se reflectă astfel și prin această reificare crescută a corpus-urilor sociale definite prin apartenența la un grup confesional particular din Islam. Modernitatea recentă nu a adus deci o întărire a atașamentului față de stat și identitatea națională; dimpotrivă, în societățile musulmane se constată o tot mai clară distanțare față de cadrele etatiste oficiale (pe care chiar statele o provoacă, prin transformarea lor în sisteme de opresiune și de distribuție privilegiată a resurselor) și un atașament crescând al maselor față de referințe sub-naționale sau supra-naționale.

Astfel, optimistul proiect american al unui nou *nation building* al Irakului, după model occidental, este repede subminat de extrema entropie a societății irakiene, unde dispariția vechiului sistem autoritar ba'thist lasă loc unor multiple rivalități, tensiuni și violențe intra și inter-comunitare. Una dintre caracteristicile majore ale Irakului post-Saddam este tocmai resuscitarea identităților comunitare (confesionale, etnice, tribale) pe fondul fragilizării dramatice a autorității

etatiste, care nu mai oferă, în primii ani de după 2003, nici fundamente identitare coerente cetățenilor și nici resursele economice, administrative, securitare eficiente. Este ceea ce accelerează resuscitarea unor vechi conflicte înghețate sau a altora noi și un climat de violență generalizată și de rivalități complexe ajunge să definească viața cotidiană, mai ales în marile orașe. Comunitatea șiiită nu scapă de această fragmentare și polarizare, și ea este străbătută de tensiuni între liderii săi clericali din marile centre religioase și mai ales între partidele politice și mișcările activiste care își asumă o identitate șiiită (disputele dintre brigăzile Badr și milițiile sadriste sunt un exemplu clasic). La nivel național, resuscitarea socio-economică și politică șiiită și kurdă este resimțită ca amenințătoare de către sunniți, și o grea violență intersecară a făcut, între 2003 și 2008, zeci de mii de victime, deopotrivă sunniți și șiiți, și a provocat un flux de milioane de refugiați înspre țările vecine. Atitudinea anti-șiiită a devenit o constantă a mișcărilor takfirite din Irak, conducând în același timp la o nouă regrupare sunnită regională, mobilizată împotriva a ceea ce este considerată a fi o amenințare pan-șiiită, aflată în siajul Teheranului.

Așa cum se va dovedi în anii ulteriori campaniei militare din 2003, principalul neajuns al proiectelor strategiilor americani referitoare la destinul unui Irak post-Saddam consta în faptul că ele țineau mai degrabă de un proces de „laborator”, bazându-se mult prea mult pe considerente ideologice și pe considerații privind eficiența aparatului militar american. Slăbiciunea construcției geopolitice imaginate de Statele Unite în privința Irakului purcede în primul rând din subestimarea capacității entropice a câmpului uman asupra căreia vrea să-și aplice schemele și Irakul oferă o imagine explicită despre dificultatea de a aplica un proiect geopolitic de laborator într-un peisaj uman imprezvizibil. Chiar dacă în noul Irak post-Saddam sunt implementate cadrele instituționale ale unui sistem politic de tip democratic, această situație nu a condus simultan și la o aliniere necondiționată față de puterea eliberatoare. Cultura politică irakiană a fost prea mult timp tributară unei istorii de autoritarisme succesive, de exercitare constantă a unor violențe între stat și diferitele comunități etnice sau confesionale, pentru ca să asimileze imediat o întregă sintaxă democratică după model occidental. Este vorba aici de un evident conflict de reprezentări asupra destinului Irakului și al regiunii, între un model propus de ideologii neoconservatori americani și care se originează în tradiția sociopolitică occidentală și, pe de altă parte, diversele modele care derivă dintr-o lectură, mai mult sau mai puțin modernistă, a tradiției islamice. De ambele părți motivațiile geopolitice proprii sunt vehiculate în limbaje specifice dar este vizibil că americanii au avut, în primii ani de după căderea regimului Saddam, o foarte mare dificultate în a face credibilă, într-o maree musulmană a priori reticentă față de orice „cadou al străinului” (Fouad Ajami), gratuitatea ofertei lor democratice față de Irak.

Comunitatea șiiită din Irak a fost și a rămas o structură eterogenă, în interiorul căreia subzistă o multitudine de atitudini și de grupări diverse. Dispariția puterii ba' thiste a eliberat viața religioasă, resursele și proiectele populației șiiite, după decenii de excludere, de interdicții și de represiuni violente. Supremația unor clerici precum al-Sistani, Muhammad Baqir al-Hakim, dar și Muqtada al-Sadr, purcede din acest sentiment al regăsirii unei identități colective multă vreme reprimată, și căreia instituția *marja'iyya* îi servește cel mai bine drept herald. Primele luni ale Irakului post-Saddam sunt caracterizate, pe de o parte, prin disponibilitatea partidelor șiiite, kurde și în parte sunnite, toate venite din exil, de a se integra unui proces politic, deși pus sub controlul unei Autorități Provizorii a Coaliției, iar pe de alta, printr-o acerbă competiție, care ajunge să ia adesea forme violente, între partide și grupări pentru a-și impune membri sau clienții în diferitele posturi de conducere și de administrare la nivelul teritoriului. Este momentul în care, transferându-și în Irak logistica și resursele umane din fostele țări de rezidență, mișcările șiiite din exil încep să-și dezvolte

miliții proprii, însărcinate adesea cu acapararea de noi zone de influență și cu controlarea și gestionarea pe teren a spațiului aflat sub autoritatea fiecărui partid.

În afara clasicei instituții a *marja'iyya*, care-și păstrează o prudentă atitudine pietistă și de neimplicare directă în plan politic, marii actori șiiți care se impun încă din primele momente de după căderea regimului Saddam au deopotrivă o dimensiune politică și o referință religioasă esențială în discurs și programele de acțiune. Este cazul în special al Adunării Supreme a Revoluției Islamice în Irak – devenită, după 11 mai 2007, Consiliul Islamic Irakian Suprem (CIIS); formată în Iran în 1982, ea a fost în toată perioada ulterioară principala mișcare de rezistență șiiită din exil, deși apropierea de liderii iranieni și mai ales acapararea funcțiilor de conducere de către familia al-Hakim a îndepărtat în timp o parte din celelalte grupări șiiite aliante. În perioada sa iraniană, ASRII se definea mai ales ca o mișcare de mase, centrată în jurul personalității harismatice a ayatollahului Muhammad Baqir al-Hakim, care se folosește de vasta influență internațională și de resursele familiei sale cu scopul de a promova imaginea sa de posibil viitor lider al unui regim islamic într-un Irak eliberat. Dar, revenit la Najaf și dorind să se integreze în *marja'iyya*, Baqir al-Hakim va încerca să-și moduleze imaginea sa tradițională pro-iraniană și discursul său ia un caracter naționalist pronunțat, ce pune accentul pe imperativul unui Irak independent. Assasinarea sa, în 29 august 2003, a privat ASRII de reperul său ideologic și mobilizator; noul lider, Abdel Aziz al-Hakim nu a avut nici aceeași autoritate religioasă și nici harisma și prestigiul fratelui său dar totuși partidul rămâne, în anii următori, principala forță politică șiiită, influența sa fiind întărită prin recunoașterea lui al-Sistani ca *marja'* a mișcării și asumându-și oarecum, prin aripa sa armată – brigăzile Badr, poziția neoficială de sprijin securitar și militar al *Hawza* în momentele dificile ale contestărilor sadriste. Moartea lui Abdel Aziz al-Hakim în 2009, în urma unui cancer, nu a afectat structural destinul partidului căci fiul său, Ammar al-Hakim, îi va succeda imediat, reușind să păstreze infrastructura regională și fidelitatea adeptilor.

La fel și în cazul mișcării sadriste, care se originează în activismul ayatollahului Muhammad Sadiq al-Sadr (Sadr II, ucis în 1999), el însuși membru al unei alte dinastii clericale șiiite importante, care a dat de-a lungul deceniilor mai multe personalități religioase și politice irakiene. Trei elemente importante au definit programul lui Sadiq al-Sadr, care vor dăinui după 2003. Mai întâi, mișcarea sadristă afișează caracteristicile unui curent islamist clasic, vizibil îndeosebi prin utilizarea codurilor de comportament conservatoare dar care lasă loc, alături de *Shari'a*, normelor sociale tribale tradiționale. În al doilea rând, persistența unei viziuni naționaliste și irako-centrice care marchează o ruptură în raport cu tradiția panșiiită asumată în mod tradițional de partidele șiiite istorice. În plus, pledând pentru o *marja'iyya* pur arabă, Sadr II contestă legitimitatea membrilor marelui cler din Najaf și Karbala, în cea mai mare parte a lor neirakieni, a căror relativă pasivitate politică este explicată prin caracterul lor alogen și sentimentul unei slabe apartenențe la națiunea irakiană. În sfârșit, Sadiq al-Sadr a fost unul dintre principalii agenți ai unui fenomen care ia o mare amploare în Irakul post-Saddam, și anume emergența temelor mesianice referitoare la iminenta revenire a Imamului ascuns și la instaurarea unui stat mahdist. Cu toate că-și arogă o dimensiune religioasă, mișcarea sadristă are mai degrabă un caracter social și politic. Neavând autoritatea religioasă necesară pentru a se impune ca lider al comunității șiiite conform normelor canonice tradiționale, liderul mișcării sadriste după 2003, Muqtada al-Sadr, alege alternativa unui șiiism militant și populist, concentrat sub forma unei acțiuni de mase și a unei miliții populare, orientate împotriva prezenței americane și a liderilor irakieni religioși (*al-Hawza*) sau politici (grupările revenite din exil). În primii ani, Muqtada se folosește de resursele sale umane și de bazele teritoriale sub controlul său (Sadr-City, cartierele sărace de la periferia marilor centre urbane șiiite, zonele tribale din Maysan) pentru a încerca să impună, adesea prin forță, hegemonia sa asupra câmpului șiiit

irakian. După o perioadă de frondă radicală împotriva a aproape toate autoritățile din Irak (noile elite politice, forțele internaționale, marele cler), care atinge paroxismul în insurecția sadristă din primăvara-vara lui 2004, Muqtada alege să se integreze procesului politic. Astfel, mișcarea sfârșește prin a lua o triplă dimensiune, după modelul Hezbollahului libanez: mișcare de mase, mobilizată îndeosebi printr-o vastă rețea de clerici cu rang inferior sau de militanți laici, crearea a unei miliții, *Jaish al-Mahdi*, care va deveni cea mai importantă forță paramilitară a unui partid irakian, și un corpus politic implicat în guvernarea oficială a statului.

În sfârșit, partidul istoric *al-Da'wa*, prima mișcare islamistă șiiită irakiană, apărută în deceniul cinci, are o infrastructură și capacități de mobilizare militantiste inferioare celor două grupări precedente. Suferind mai multe rupturi în perioada exilului principalilor săi lideri, el este reprezentat, după 2003, în special de două mari ramuri : cea care reunește îndeosebi membri aflați anterior în Londra și alte țări europene, și aripa iraniană, mai apropiată de modelul clerical propus de liderii de la Teheran. Prima, cunoscută sub numele de *Da'wa islamiya* este condusă de laici chiar dacă, în ansamblu, ea rămâne fidelă programului islamist promovat de liderii săi istorici. Deși cu o capacitate umană redusă față de ASRII sau mișcarea sadristă, *Da'wa islamiya* a reușit să controleze în mod eficient câmpul politic irakian, din rândul său provenind cei doi prim-miniștri după 2005, Ibrahim al-Jafari și Nuri al-Maliki.

Căderea regimului Saddam și instalarea cadrelor instituționale și funcționale ale unui sistem politic bazat pe principiul reprezentativității populare au oferit pentru prima oară Irakului, după 1958, ocazia de a accede la o guvernare de tip democratic. Mai ales pentru șiiți, posibilitatea unui proces electoral care să le cuantifice ponderea demografică în putere politică a fost receptată cu entuziasm de majoritatea actorilor, lideri clericali, politici sau simplă populație. Dificultatea a constat în aceea că atât liderii irakieni cât și forțele din interiorul comunității irakiene s-au dovedit extrem de eterogene, și proiectele referitoare la structura și principiile de funcționare a noului stat, așa cum au fost ele concepute după un model occidental, nu au întâlnit unanimitate. Lipsa de reprezentativitate a noilor lideri politici, instalați la putere în sâmburul operațiunii americane anti-Saddam, ca și incapacitatea lor de a exercita un control eficient asupra restabilirii autorității etatiste la nivelul teritoriului irakian au fost primii factori care au contribuit la eșecul iminatei transformări a Irakului într-un model democratic pentru lumea islamică. Fragmentarea socială, urmând liniile clivajelor etnice, confesionale, tribale, regionale, de partid, au pus repede stăpânire pe societatea irakiană, iar violența devine tot mai mult o normă de reglare a tensiunilor și disputelor dintre diferitele grupuri. Decăderea rapidă a situației economice, ea însăși aflată în colaps încă din anii anteriori, face ca motivațiile legate de condițiile de viață să devină un factor important de mobilizare a segmentelor defavorizate împotriva noii ordini politice post-Saddam.

În fapt, viziunile asupra destinului politic al Irakului au fost extrem de diversificate, în funcție de ideologia, tendințele politice și compoziția socială a fiecăreia dintre numeroasele partide sau grupări irakiene, care s-au constituit de-a lungul deceniilor fie în interiorul țării, fie în afară, în momentele în care reprimările ba'thiste au făcut imposibilă chiar și o existență clandestină a lor. În parte, ele au ajuns să sufere influența regimurilor și a mediilor politice din țările în care își desfășurau activitatea, cum a fost cazul partidelor șiiite islamiste din Iran, precum ASRII sau unele facțiuni pro-iraniene ale *al-Da'wa* sau a celor din țările europene (Congresul Național Irakian, Alianța Națională Irakiană) care au fost captate de ideea implementării valorilor politice și chiar culturale occidentale într-un Irak eliberat. Aceste influențe exercitate de marile puteri internaționale sau regionale au fost un factor important în momentul în care s-a pus problema imediatei instalări a unei autorități politice după căderea lui Saddam. Tensiunea ideologică și geopolitică dintre Washington și Teheran, care s-a accentuat în perioada următoare, s-a reflectat și în jocurile de

putere din cadrul coaliției de grupări de opoziție care ajung acum să ocupe prim-planul scenei politice. Pentru Statele Unite, una dintre priorități a fost aceea de a împiedica Iranul să profite de vidul de putere din Irak, de proximitatea sa cu teritoriul irakian și de ascendența avută asupra celor mai influente partide de opoziție.

Alegerile din ianuarie, ca și cele definitive din decembrie 2005, au oferit în mod explicit încă o imagine asupra fragmentării comunității irakiene în funcție de identitățile religioase sau etnice. Pentru fiecare dintre marile blocuri politice, criteriul de grupare a partidelor și mișcărilor a fost mai puțin motivat de similitudini ideologice sau programe comune ci aproape exclusiv prin apartenența la una dintre structurile etno-confesionale din societatea irakiană. Alegerile au oferit o imagine precisă a faptului că principalele instrumente de mobilizare a populației sunt îndeosebi referința confesională și cea etnică. Această enclavizare etno-religioasă între marile grupuri comunitare irakiene a făcut aproape imposibilă pe moment emergența unor partide sau programe cu deschidere națională.

Alegerile din 15 decembrie 2005 au încheiat procesul de instalare a unor autorități irakiene legitime. Noutatea principală adusă de scrutin a fost dată de participarea marilor partide sunnite, convinse acum de ineficiența unei poziționări în afara scenei politice naționale, care nu face decât să lase o libertate totală șiiților și kurzilor de a-și promova programele și interesele. Noul prim-ministru Nuri al-Maliki a avut încă de la început de gestionat dezastruoasa situație securitară și economică a țării, să restaureze autoritatea de stat prin dizolvarea tuturor milițiilor, să prevină extinderea violențelor inter-sectare și să încerce să ofere o soluție acceptabilă pentru toate părțile la problema federalismului. Dificultăților interne se adaugă presiunile imense exercitate asupra sa de către marile puteri implicate în problema irakiană, Statele Unite și Iran. Dar, după 2007, în interiorul guvernului, disputele dintre diferitele grupuri se nuanțează, cel mai adesea urmând logica rivalitățile sectare, partidele sunnite reproșând lui Maliki privilegierea intereselor šiite în dauna celor naționale. Dezagregarea politică se manifestă însă tot mai mult chiar și în interiorul alianței šiite, unde interesele de grup și opțiunile strategice divergente privind destinul Irakului, ca și rivalitățile personale dintre lideri, devin tot mai acute.

După 2009, ambițiile primului ministru de a controla cât mai eficient puterea executivă și dorința de a scăpa de condiționărilor foștilor săi aliați šiiti conduc la o fractură între al-Maliki și Alianța Irakiană Unificată (controlată de CIIS). În jurul partidului său, *al-Da'wa*, el construiește o nouă structură politică, Alianța Statului de Drept (*Dawlat al-Qanun*), la care se aliază câteva grupări sunnite, propunând o platformă ce se vrea trans-confesională și un program centrat pe motivul unui Irak unitar și național. Dar, la alegerile din martie 2010, cel care ajunge în prima poziție, depășind la limită Statul de Drept și Alianța Națională Irakiană (noua denumire a blocului politic šiit, format majoritar din CIIS și sadriști) este Blocul Irakian (*Iraqiyya*) al fostului prim-ministru Iyad Allawi, revenit din nou pe scena competiției politice cu același mesaj tradițional de unitate trans-confesională și modernizare a Irakului. Ambiguitatea rezultatului electoral nu a făcut astfel decât să reactualizeze, pentru încă o dată, complicatele procese de negociere între forțele politice irakiene, laolaltă cu întreg complexul de presiuni, influențe exercitate de actorii exteriori (Iran, Arabia Saudită, Statele Unite). Pentru a complica și mai mult situația, Muqtada al-Sadr alege să revină în Irak, devenind, din nou, *king-maker* al noului guvern. Alegând să treacă sub uitare vechile dispute avute cu al-Maliki, Muqtada acordă acestuia sprijin pentru a fi renumit prim ministru. Astfel, acest blocaj politic care a avut nevoie de întreg anul 2010 pentru a ajunge la un acord viabil privind un guvern coerent și cu susținere parlamentară, oferă o imagine destul de precisă despre fragilitatea politică a Irakului și despre viitorul său care rămâne încă incert.

Una dintre caracteristicile fundamentale ale šiismului irakian în perioada post-Saddam este reprezentată de creșterea și oficializarea referinței religioase în rândul elitelor și a populației, intrând astfel, la rândul său, în circuitul procesului regional de reactivare a discursului și a politicilor religioase. Contrar așteptărilor americane, care-și imaginau o populație irakiană marcată de politicile laice impuse de oficialitățile ba'thiste de-a lungul deceniilor, se observă, atât la șiiți cât și la sunniți, o puternică subordonare identitară față de structurile religioase, axiologice sau de acțiune postulate de către diferitele autorități religioase. Prin urmare, dincolo de elementele clasice specifice rivalităților pentru putere, care amestecă strategii politice, interese economice, ambiții personale, etc., configurația politică a Irakului după căderea lui Saddam primește o coloratură religioasă esențială: referințele axiologice, actorii principali, diferitele tipuri de discursuri mobilizatoare se inspiră în mare măsură din tradițiile, istoria și imaginarul islamic. Ținând cont de vidul de putere, de valori sociale, morale și politice ce a succedat dispariției regimului ba'thist, populația șiiită elimină această teamă de aculturație prin atașamentul său față de reperele religioase tradiționale, nu doar pentru că au calitatea de a fi cele mai apropiate de condiția sa identitară ci mai ales pentru că ele conțin o prestanță transcendentă care servește ca axă de echilibru spiritual și comportamental în perioada de crize și dezechilibre sociale profunde prin care va trece Irakul după 2003.

Astfel, căderea regimului Saddam a reprezentat nu doar ocazia unei ascensiuni politice a comunității șiiite irakiene ci de asemenea momentul unei resurecții religioase care aduce în prim plan influența exercitată de marii ayatollahi din centrele sfinte. Najaf, Karbala, Samarra, Kadhimiya, Kufa sunt locuri încărcate de cea mai mare semnificație spirituală pentru lumea șiiită și ele se află pe teritoriul irakian. Încă din primele momente ale dispariției regimului ba'thist, marile ulemale din centrele sfinte sau venite din exterior se poziționează spontan ca lideri ai unei mari părți din populația șiiită. În primul rând, în măsura în care sunt ei înșiși purtători ai unei autorități harismatice și generatori tradiționali ai valorilor și comportamentelor canonice pe care credincioșii trebuie să le urmeze și să le respecte necondiționat. Mai apoi, pentru că instituția *Hawza* și membrii săi au rămas, de-a lungul anilor de reprimare, singurele repere identitare valide, în raport cu care comunitatea șiiită a reușit să facă față politicilor oficiale de forjare a unei identități generice irakiene, non-confesionale și non-etnice.

O bună parte din autoritatea clericilor provine nu doar din prestigiul lor religios ci și din faptul că se află în centrele sfinte și gestionează capitalul simbolic, dar și economic, legat de acestea. Ca urmare, ele reprezintă un spațiu predilect de rivalitate, căci controlarea lor aduce atât beneficii materiale, rezultate din donațiile făcute de milioanele de pelerini, cât și o ascendență asupra credincioșilor. În perioada imediat următoare căderii regimului Saddam, leadership-ul liderilor tradiționali din Najaf și Karbala ajunge să fie concurat – și uneori chiar contestat, de către alți clerici. Nu doar Muqtada ci și ceilalți clerici șiiți influenți nou intrați pe scena irakiană, precum al-Ha'iri, Muhammad Baqir al-Haqim, Muhammad al-Ya'qubi, Mahmud al-Hassani, sunt interesați să spargă monopolul deținut de al-Sistani și celelalte *maraji'* din *Hawza*, și să acapareze cât mai mult în direcția proprie din renașterea religioasă și politică ce trebuia de acum să o cunoască šiismul irakian. Căci toți acești noi lideri ce emerg pe scena šiismului irakian vehiculează interpretări politizate ale doctrinei șiiite, conform cărora autoritatea religioasă ce guvernează comunitatea șiiită trebuie să fie dublată și de o putere politică, fie ea exercitată într-un sistem democratic (ASRII) sau în unul teocratic (al-Ha'iri). Este motivul pentru care fiecare mobilizează resurse ce depășesc tradiționalele rivalități la nivel discursiv dintre clerici; scena luptelor pentru putere în interiorul comunității șiiite capătă acum o dimensiune explicit violentă, cu atentate la adresa rivalilor, ciocniri între miliții și grupări paramilitare, lupte pentru acapararea diferitelor locuri de cult. Totuși, această perioadă inițială de rivalitate se încheie, după 2005, cu afirmarea supremației evidente a *marja' iyya*

tradițională : Najaf, Karbala, Kadhimiyya sunt aflate sub controlul teologic și administrativ al lui al-Sistani și ceilalți *maraji*’, care-și păstrează și chiar extind influența lor asupra câmpului šiit internațional, stârnind aprehensiunile elitei politico-religioase iraniene.

Dacă există rivalități și tensiuni permanente între diferitele grupări și miliții šiite, acestea sunt însă cu mult ocultate de fractura care există la nivelul teritoriului și a societății irakiene între comunitățile sunnite și šiite și, în mai redusă măsură, sunnite și kurde. Emergența unui violent conflict sectar, după 2005 mai ales, a ajuns să substituie treptat violența clasică din perioada primilor doi ani post-Saddam, marcată de insurgențe sunnite și šiite îndreptate împotriva trupelor străine și, în subsidiar, a noilor autorități irakiene, considerate ca nelegitime. Sectarismul cultural și social, care caracteriza de decenii societatea irakiană, ajunge însă să fie politizat după 2003, fiind instrumentalizat de acum de către fiecare dintre actori pentru a utiliza specificitatea religioasă în scopuri politice sau, mai larg, geopolitice. În perioada imediat următoare căderii puterii ba’thiste, teritoriul irakian devine noul *eldorado* al mișcărilor islamiste din întreg spațiul musulman, care profită în primele luni de extrema porozitate a frontierelor pentru a pătrunde în Irak. Grupate mai ales în zonele sunnite și în Bagdad, grupările jihadiste, locale sau venite din exterior, sunt marcate de doctrina salafită care discreditează conceptele de națiune și de stat național și pledează pentru un islam universal. Un conflict sectar este văzut ca o modalitate de a bloca procesul de reconstrucție politică și socială considerat ca fiind defavorabil comunității sunnite. Inevitabilele represalii ale šiitilor nu fac decât să contribuie și mai mult la acest proces de disoluție a oricărei securități publice, antrenând un șir nesfârșit de reacții violente reciproce livrate în semn de răzbunare. După alegerile din ianuarie 2005, care au legitimat supremația partidelor šiite și kurde, și odată cu creșterea controlului efectiv al acestora asupra instituțiilor și a noilor forțe de securitate ale statului, replicile šiite împotriva comunității sunnite devin tot mai numeroase și violente. Îndeosebi după distrugerea mausoleului din Samarra, în februarie 2006, violența împotriva sunniților se generalizează și tinde să ia forma unui război civil pe criterii religioase. Una dintre consecințele cele mai traumatizante ale violenței sectare irakiene este reprezentată de fenomenul deplasărilor de populație, fie în interiorul Irakului, de la o regiune la alta, fie spre țările vecine.

Bagdadul reprezintă un caz special, care concentrează toate marile tensiuni și conflicte prezente în societatea irakiană, datorită compoziției sale etno-religioase. Una dintre caracteristicile esențiale ale geopoliticii interne a capitalei între 2006-2008 este reprezentată de imensele mutații de populație, rezultate din violența parodistica manifestată aici. Aceste mutații au produs o schimbare a configurației confesionale a Bagdadului, urmând liniile dinamicii forțelor aflate în conflict pentru dominarea unor cartiere sau pur și simplu fiind rezultatul deplasărilor locuitorilor din anumite zone datorită atacurilor teroriste și a climatului permanent de insecuritate.

În pofida succesului strategiei securitare desfășurată de Petraeus, și a începerii procesului de retragere a forțelor americane, după 2009, realitatea cotidiană irakiană continuă încă să fie traversată de violențe cu cauze multiple. Evident, după 2008, conflictul inter-sectar, ce luase deja alura unui război civil, își atenuază treptat amplitudinea, pe fondul retragerii ofensivei sadriste din capitală, Basra și alte orașe šiite, și a eliminării unei părți importante din focarele rezistenței sunnite și ale brigăzilor jihadiste străine. Totuși, climatul de insecuritate persistă și atentatele anti-șiite, împotriva instituțiilor oficiale, ale membrilor forțelor de poliție și de securitate, răpirile, sunt încă elemente recurente, în special în capitală sau alte orașe sensibile, precum Tell Afar, Kirkuk, Karbala. Dar, generalizarea și banalizarea agresiunilor se datorează și faptului că, în toți acești ani, există un fenomen de multiplicare a agenților care provoacă violența. Ea este datorată nu doar motivațiilor politice, religioase, de aversiuni între comunități, ci se originează în însăși eșecul tragic al unei reconstrucții rapide și eficiente a Irakului post-Saddam.

Acapararea funcțiilor politice și administrative de către partidele šiite și kurde și limitarea influenței sunnite ajunge să fie lecturată într-o perspectivă a unei amenințări geopolitice šiite asupra spațiului sunnit. Un rol important în generarea acestui curent anti-șiit, mai ales în rândul maselor populare, îl au o parte dintre liderii religioși sunniți, ulemale sau numeroșii ideologi ai grupărilor radicale. Tributari lecturii religioase pe care o fac realității și scenei geopolitice regionale, ei ajung să interpreteze resurecția politică – și religioasă în același timp, a comunităților šiite drept o amenințare la adresa identității sunnite. Există în cea mai mare parte a spațiului sunnit un sentiment de solidaritate cu sunniții irakieni și el se manifestă inclusiv printr-un sprijin financiar, logistic sau militar adus rezistenței sau diferitelor grupări politice și religioase. Proiectarea conflictului inter-sectar irakian pe această scenă a unei opoziții regionale sunnism-șiism, deopotrivă motivată prin reprezentări comunitare divergente, rivalități geopolitice istorice și aversiuni doctrinare, nu face decât să complice și mai mult evenimentele din interiorul Irakului.

După perioada Khomeyni, în care motivul exportului revoluționar și o retorică axată pe exaltarea principiilor šiite a produs o primă mobilizare a țărilor sunnite, acum, dominarea scenei politice irakiene de către partide care se revendică structural de la identitatea lor religioasă face să renască angoasa unei noi amenințări regionale šiite. În 2004, regele Abdallah al Iordaniei a fost printre primii oficiali care și-au manifestat public îngrijorarea față de direcția pe care o poate lua fenomenul de renaștere politică a comunităților šiite din regiune. Un Iran reintrat în linia discursului radical și angajat într-un program nuclear cu scopuri ambigue, un Irak în care, în pofida controlului încercat de Statele Unite, liderii šiiti își afirmă o tot mai mare autonomie de acțiune în direcția proiectelor proprii - care pot duce până la fragmentarea țării și formarea unui mini-stat šiit în sud, un Liban unde Hezbollah a dovedit în 2006 că poate rezista unei ofensive militare israeliene, toate acestea sunt percepute ca manifestări ale unei noi ordini šiite, cel mai adesea considerată a se afla sub direcția Teheranului. Această ipotetică aliniere comună a puterilor šiite, desemnată în ultimul timp cu titulatura generică de „semiluna šiită”, acoperind, în plus, o bună parte din teritoriile petroliere din zona Golfului, este nedorită nici de Israel (pentru care un eventual front unit Teheran-Beirut-Bagdad reactualizează vechile angoase asupra amenințărilor regionale la adresa securității naționale) nici de statele sunnite, mai ales Iordania, Arabia Saudită, monarhiile din Golf sau Pakistan, ultimele având de gestionat relații tensionate cu propriile lor minorități šiite.

Pentru a confirma tezele, devenite aproape clasice, despre permanența unor tipologii de comportament politic de tip autocratic în Irak, Nuri al-Maliki și-a arătat, pe parcursul funcției sale de premier, o neabănută propensiune spre un control cât mai accentuat al puterii, scurtcircuitând adesea rolul Parlamentului sau al altor instituții în stat. El ajunge să-și construiască în jurul său propria sa rețea de clienți, plasați, adesea sfidând regulamentele sau diferitele aranjamente politice cu ceilalți parteneri, în funcțiile cheie, mai ales în instituțiile vitale, armată, poliție, servicii secrete, cele implicate în gestiunea economică și administrativă a țării. Acționând astfel, el utilizează neîndoiește o bună strategie de preservare a stabilității puterii sale și de blocare a dezordinilor ce au fragmentat Irakul până în 2008. Dar, pe de altă parte, el certifică imposibilitatea reală a implementării unui model de democrație în maniera extensivă imaginată de ideologii americani în momentele optimiste ale campaniei anti-Saddam. Irakul contemporan, cu toate mutațiile politice, culturale, mentale, aduse de modernitate și de integrarea în aceasta, moderată dar efectivă, mai ales la nivelul elitelor sale educate, reușește dificil să tranșeze condiționări politice ce au făcut parte din tradiția irakiană vreme de secole și pe care am încercat constant să le prezentăm de-a lungul cercetării. Evident, Nuri al-Maliki nu este un nou Saddam pentru că noul Irak este deja cu mult mai complex și dinamic decât în oricare din perioadele sale istorice anterioare; la fel, contextul regional și internațional face tot mai greu permisivă o reactualizare a unei noi dictaturi, tocmai pe fundalul

unei generale destructurări a autoritarismelor în lumea arabă. Totuși, se constată aici un eșec al unei utopii, al iluziei occidentale în universalismul modelului său democratic specific și mai ales în capacitatea de a impune din exterior un set de valori, politice, culturale, ideologice, asupra unor medii umane ce practică doar o receptivitate selectivă față de ele și care-și manifestă atașamentul față de alte modele axiologice sau sunt, structural, condiționate să funcționeze potrivit unor alte comportamente și au alte reprezentări, derivate din propria lor experiență istorică. Deriva autoritaristă a lui Nuri al-Maliki aproape că nu constituie o surpriză ci mai degrabă o naturală manifestare a matricei politice irakiene. Climatul politic din Irakul de azi este însă caracterizat de o dinamică și fluiditate ce fac cu greu posibilă instalarea unui regim autocratic în vechea manieră. După perioada unei confesionalizări crescânde a câmpului politic, liderii și populația au devenit, după 2008, mult mai atașați de identitatea irakiană, încercând să reconstruiască din nou un stat național, ieșind din logica dezastruoasă a conflictului sectar ce a sfârșit aproape prin a destructura țara. Fragilitatea instituțiilor, profunda fracturare politică, imprevizibilitatea relațiilor confesionale, la fel ca și sfidările mediului geopolitic regional, trecând el însuși prin actualele transformări incerte și caracterizat de o acutizare crescândă a atitudinilor anti-iraniene și de exacerbarea crizei siriene, toate acestea contribuie însă la impredictibilitatea coerentă a destinului Irakului.